९. सोमनाथो विजयते

तृतीयः भागः

पठन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

केचन विद्यालयच्छात्राः पुरातनवस्तुप्रदर्शनशालां द्रष्टुम् अगच्छन् ।

वेङ्कटेशः - अच्युत ! श्रीरामपट्टाभिषेकपटचित्रम् पश्यतु । बहुसुन्दरं दृश्यते ?

अच्युतः - आम्, अत्र विग्रहं पश्यन्तु । अयं ध्वस्तः दृश्यते ।

नवीनः - केचन वैदेशिकाः न केवलं विग्रहाणां किन्तु अस्माकं सांस्कृतिकचिह्नानां, देवालयानां ध्वंसमपि अकुर्वन् ।

अच्युतः - एवं वा ?

उपाध्यायः - किं किं दृष्टम् प्रदर्शनशालायां ?

रामनाथः - तत्र अस्माभिः पुरातनवस्तूनि, शिथिलध्वस्ताः विग्रहाः च दृष्टाः।

प्रश्नाः ?

1. पुरावस्तुशालायां कीदृशानि वस्तूनि स्थापयन्ति ?
2. तत्रस्थविग्रहादीनि कीदृशानि ?
3. वैदेशिकैः पालकैः किमर्थं देवालयानां विग्रहादीनां ध्वंसः कृतः ?

उद्देश्यम्

★ भारतदेशे विद्यमानानां पुरातनदेवालयानां विशेषतानां ज्ञापनम् । तेषां दैन्यत्वविवरणेन अद्यतनदेवालयानां परिरक्षणे जागरूकतायाः अभिवर्धनम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः

१. पाठं पठन्तु । पदकोशं दृष्ट्वा पदानाम् अर्थान् जानन्तु ।
२. सन्दर्भोचितान् अर्थान् ज्ञात्वा चित्राणाम् आधारेण पाठस्य भावम् अवगच्छन्तु ।
३. अनधिगतविषयान् उद्दिश्य आदौ समूहे चर्चां कुर्वन्तु । अनन्तरम् अध्यापकेन सह चर्चां कृत्वा अवगाहनम् अभिवर्धयन्तु ।

© SCERT not to be republished

विजयवाडा,
दिनाङ्कः २७.८.२०१२.

प्रेषकस्य सङ्केतः
पि. सोमनाथः,
11 प्रमोदगृहसमुदायः,
बृन्दावनकालनी,
विजयवाडा.

सविधे,
प्रियसखे आशुतोष !

नमस्कारः । अहमत्र कुशली । सपरिवारस्य भवतः कुशलमिति भावयामि। सोमनाथे भक्तिमान् मम पिता मम नाम सोमनाथ इति स्थापितवान् इति पूर्वम् आवयोः मेलनावसरे उक्तवान् खलु ! चिरात् दर्शनकाङ्क्षया मम पिता, माता अहं च गतश्रावणशुद्धद्वितीयायां सोमवासरे सौराष्ट्रं गतवन्तः।

सौराष्ट्रदेशे वसुधावकाशे
ज्योतिर्मयं चन्द्रकलावतंसम् ।
भक्तिप्रदानाय कृतावतारं
तं सोमनाथं शरणं प्रपद्ये ।।

इत्यादिस्तोत्रपाठैः जय सोमनाथेति जयघोषैश्च नगरं सर्वतो सोमनाथनामसंकीर्तनेन आपूरितमिवासीत्। सोमनाथक्षेत्रं पुराणेतिहासेषु प्रभासनाम्ना प्रसिद्धमस्ति । दक्षशापात् क्षयरोगग्रस्तः सोमः नाम चन्द्रः प्रभासतीर्थे स्नानमात्रेण क्षयरोगाद्विमुक्तः। पुनः सः कलावृद्धिं प्राप्तवान् इति भागवती कथा श्रूयते । प्रभासे एव भगवान् श्रीकृष्णः स्वदेहोत्सर्गमकरोत् ।

प्रातरेव तत्र प्राप्ता वयं प्रथमतः कपिला - हिरणा - सरस्वतीनदीत्रयसङ्गमे 'त्रिवेणीघाट्' इत्यत्र पुण्यस्नानमाचरितवन्तः। बलूखातीर्थे श्रीकृष्णदेहोत्सर्गस्थलं च सेवितवन्तः। ततः पुरातनसोमनाथमन्दिरं सूर्यमन्दिरं च संसेव्य सोमनाथज्योतिर्लिङ्गसन्दर्शनार्थं गताः। सखे ! तन्मन्दिरस्य विषये किं वा लेखितुं शक्नोमि ? केवलं चक्षुष्मतां फलमिदम् इत्येव कथयितुमुचितं भावयामि ।

क्री.श. 1947 तमवर्षे नवम्बर्मासस्य 9 दिनाङ्के जुनागढ् संस्थानं स्वतन्त्रभारते अन्तर्भूतं यत्र प्रभासमन्तर्गतं वर्तते । ततः दिनचतुष्टयानन्तरं तत्रागतः स्वतन्त्रभारतदेशस्य उपप्रधानमन्त्री, देशस्य अखण्डतायै समर्पितसर्वस्वः, स्वकर्मणा लोहपुरुष इति विख्यातः श्री सर्दार् वल्लभभाई पटेल् महाभागः अहल्याबाई मन्दिरे अयोजितायां महासभायां भाषमाणः सौराष्ट्रप्रजाः उद्दिश्य सोमनाथमन्दिरपुनर्निर्माणे दृढनिश्चया वयम्, पवित्रेऽस्मिन् कार्ये सर्वैर्भागो ग्राह्यः इत्यभ्यर्थयत् । प्रजाबाहुल्यस्य पवित्रं स्थानं, देशस्यास्य सौभाग्यचिह्नं च यद् अस्ति तस्य ध्वंस एव स्वस्य विजयं भावयता मोहम्मद् घझनिना ध्वस्तस्य सोमनाथमन्दिरस्य पुनर्निर्माणमेव देशस्वातंत्र्यफलं भावयद्भिः सर्वमान्यैः तदानीन्तनमहद्भिः के.एम्.मुन्शी इत्यादिभिः विज्ञापितः

पुरातनसोमनाथमन्दिरम्

पटेल्महाभागः तथा घोषितवान् । गान्धीमहात्मनः आशयं विदित्वा, तदनुसारं पटेल्महाभागेन सोमनाथमन्दिरस्य पुनर्निमाणन्यासः प्रकल्पितः अभवत् । तत्र नवनगरीयः जाम् साहेब्, शामल् दास् गान्धी च सौराष्ट्रराज्यसर्वकारपक्षतः, गाड्गीलः डि.वि.रेगे च भारतसर्वकारपक्षतः ब्रिज्मोहन् बिड्ला एवं के.एम्. मुन्शी च पौरसमाजपक्षतः सदस्यरूपेण नियुक्ताः। मुन्शीमहाशयस्य नेतृत्वे मन्दिरनिर्माणमारब्धम् । भूमिपूजायां सर्दार्महाशयः भागं गृहीतवान् । दुर्दैवात् मन्दिरोद्घाटनात्पूर्वमेव तस्य देहान्तम् अभवत् । 1951 तमे वर्षे मे मासस्य 11 दिनाङ्के भारतराष्ट्रपतेः डा. राजेन्द्रप्रसाद् महाभागस्य करकमलाभ्याम् यावद् भारतव्यापि द्वादशज्योतिर्लिङ्गानां प्रथमस्य सोमनाथज्योतिर्लिङ्गस्य पुनः प्रतिष्ठापनं विहितम् । मन्दिरे सोमनाथस्य भगवतः दर्शनवेलायां स्मृतिपथमागतोऽयं वृत्तान्तः कीदृशं स्वातन्त्र्यं देशभक्तैरपेक्षितमिति ज्ञातुं सहायकः अभवत् ।

नवीनसोमनाथमन्दिरम्

सोमनाथसन्दर्शनानन्तरं कामनाथमहादेवमन्दिरं, लक्ष्मीनारायणमन्दिरं, परशुराममन्दिरम् अखिलाबाई मन्दिरं च दृष्ट्वा भोजनादिकं कृतम् । पश्चात् पञ्चपाण्डवगुहां, सोमनाथपुरावस्तुशालां जुनागढ़द्वारञ्च संवीक्ष्य सोमनाथसमुद्रतटं प्राप्ताः। तत्र चिरं विश्रम्य ततः रात्रिभोजनादिकं परिसामाप्य धूमयाने स्वस्थानं प्रतिनिवृत्ताः। सर्वं च ते रोचते इति मन्ये । भवतः प्रत्युत्तरमभिलषन् -

प्रेमास्पदमित्रम्,
सोमनाथः।

ग्रहीतुः सङ्केतः,
श्री. आशुतोषः,
401. वेङ्कटरमणगृहसमुदायः,
बन्जारा एवेन्यु,
खैरताबाद,
भाग्यनगरम् ।

©SCERT not to be republished

एतानि कुर्वन्तु

I. भावावगाहनम् - प्रतिस्पन्दनम्

अ. अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि विचिन्त्य वदन्तु ।

१. सखे ! तन्मन्दिरस्य विषये किं वा लेखितुं शक्नोमि इति उक्तवतः सेमनाथस्य अभिप्रायः कः? वदन्तु ।

२. ''चारित्रकप्रदेशानां रक्षणं करणीयम्'' इत्यंशम् उद्दिश्य चर्चां कुर्वन्तु ।

३. अद्यतनकाले लेखाः कथं प्रेष्यन्ते ? तेषां परिवर्तनम् कथम् अभवत् ?

४. देशस्वातन्त्र्यात् पूर्वं देवालयानां स्थितिः लेखे वर्णिता । इदानीन्तनदेवालयानां परिस्थितिः कथम् वर्तते ?

आ. अधः दत्तानि पदानि पाठे अन्विष्य रेखाङ्कितानि कुर्वन्तु ।

मेलनावसरे	ज्योतिर्मयं	स्वदेहोत्सर्गम्
चक्षुष्मताम्	अन्तर्भूतं	अखण्डतायै
सौभाग्यचिह्नं	दुर्दैवात्	वसुधावकाशे
प्रपद्ये	स्वकर्मणा	

इ. सपरिवारेण सोमनाथः प्रथमतः, कपिलहरिणमारभ्य सोमनाथज्योतिर्लिङ्गदर्शनार्थं यावत् कुत्र कुत्र गतवान् ? तेषां प्रदेशानां नामानि लिखन्तु ।

ई. अधः दत्तानि वाक्यानि पठन्तु । तत्सम्बद्धवाक्यानि पाठे अन्विष्य लिखन्तु ।

१. सोमनाथक्षेत्रं पुराणेतिहासेषु '' प्रभासा'' इति नाम्ना प्रसिद्धम् अभवत् ।

२. तं सोमनाथम् अहं शरणं प्रपद्ये ।

३. दुर्दैवात् मन्दिरस्य प्रारम्भात् पूर्वमेव पटेल् महाभागः दिवङ्गतः ।

४. पवित्रेऽस्मिन् मन्दिरनिर्माणकार्ये सर्वैः भागः स्वीकर्तव्यः इति प्रार्थितवन्तः ।

उ. अधः दत्तम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

अहं खलु कालः! विश्वस्य अत्माऽहम् । कलयामि गणयामि जगतः आयुः प्रमाणम् । सततं चक्रवत् परिवर्तमानः भूतं, वर्तमानं भविष्यदपि च वीक्ष्यमाणः अहमेव साक्षी जगतः उत्पत्तेः विकासस्य प्रलयस्य च । इदम् जगत् तु पुनः पुनः

जायते विलीयते च । परमहं सर्वदा विद्यमानोऽस्य सर्वं क्रियाकलापं पश्यामि । अहो ! किं जानीथ यूयम् 'कियन्ती प्राचीना इयम् सृष्टिः ! नैव । तर्हि श्रृणुत ध्यानेन । कृतयुगं, त्रेतायुगं, द्वापरयुगं कलियुगञ्चेति चत्वारि युगानि । चतुर्णां युगानां समूहः एव महायुगम् । एकसप्ततिमहायुगानाम् समूहः एकम् मन्वन्तरम् । चतुर्दशमन्वन्तराणां समूहः कल्पः । एकः कल्प एव ब्रह्मणः एकं दिनं मन्यते । ब्रह्मणः आयुः शतं वर्षाणि ।

१. चक्रवत् कः परिवर्तते ?

२. ब्रह्मणः आयुः कानि वर्षाणि ?

३. मन्वन्तरं नाम कति महायुगानां समूहः ?

४. कालः जनान् कं प्रश्नं पृच्छति ?

५. अनुच्छेदस्य शिर्षिकां सूचयन्तु ?

ऊ. पाठं पठित्वा अथः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

१. सपरिवारः सोमनाथः कदा सौराष्ट्रं गतवान् ?

२. सोमनाथमन्दिरस्य पुनर्निमाणाय न्यासः केन प्रकल्पितः ? न्यासे के के आसन्!

३. सरदार्पटेल्महाभागः अहल्याभाई मन्दिरे किं समाभ्यर्थयत् ?

४. पुराणेतिहासेषु प्रभासक्षेत्रस्य कीदृशी विशेषता अस्ति ?

५. सोमनाथस्य पिता तस्य किमर्थं ''सोमनाथ'' इति नाम स्थापितावान् ?

II. भावव्यक्तीकरणम् - सर्जनात्मकता

अ. अधः दत्तानां प्रश्नानां लघुसमाधानानि स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

१. ''लोहपुरुषः'' इति सरदार्वल्लभभाई महाभागः किमर्थं विख्यातः ?

२. कैश्चित् दुष्टपालकैः देवालयाः विध्वस्ताः इति भवान् ज्ञातवान् । तैः तथा किमर्थं कृतम् ?

३. सोमनाथक्षेत्रस्य पुराणेतिहासेषु प्रभासक्षेत्रम् इति नाम प्रसिद्धम् । एवमेव केषाञ्चन प्रसिद्धक्षेत्राणां नामानि लिखन्तु ।

४. चारित्रकप्रदेशानां रक्षणं कथं भवति ?

© SCERT not to be republished

आ. अधः दत्तयोः प्रश्नयोः समाधाने निबन्धरूपेण लिखन्तु ।

१. सोमनाथस्य ''सोमनाथक्षेत्रयात्रां'' स्वीयवाक्यैः निबन्धरूपेण लिखन्तु ।

२. सोमनाथः भवतः मित्रम् इति भावयन् तस्य लेखस्य प्रत्युत्तरं लिखन्तु ।

इ. सर्जनात्मकतया समाधानानि लिखन्तु ।

१. चारित्रकप्रदेशानां रक्षणं देशसौभाग्यरक्षणम् इत्यंशमाधारीकृत्य एकं करपत्रं रचयन्तु ।

२. अधः दत्तम् अनुच्छेदं संस्कृतभाषया अनुवदन्तु ।

కేరళ ప్రదేశం ప్రాచీనకాలం నుండీ సంస్కృతీసంప్రదాయాలకు నెలవు. విశ్వప్రసిద్ధమైన తిరువనంతపురమందిరము ఈ రాష్ట్రంలోనే ఉన్నది. అద్వైతమతస్థాపకులైన పరమ పూజ్యశంకరులు కూడా ఈ ప్రాంతముననే జన్మించారు. కేరళ రాష్ట్రమంతటా నారికేళ వృక్షములతో నిండి ఉంది. వీరి యొక్క ముఖ్య ఆదాయవనరు కూడా ఇదే. అక్షరాస్యతలో ఈ రాష్ట్రం దేశంలోనే ప్రథమస్థానంలో ఉంది.

ई. प्रशंसात्मकतया प्रतिस्पन्दनं कुर्वन्तु ।

चारित्रकनिर्माणानि रक्षणीयानि किमर्थमिति वदन्तु ।

III. भाषांशाः

1. पदजालाभिवृद्धिः

अ. अधः दत्तानि वाक्यानि पठन्तु । रेखाङ्कितपदानि उपयुज्य पुनः नूतनवाक्यानि लिखन्तु ।

१. सोमनाथमन्दिरम् <u>पुरातनम्</u> अस्ति ।

२. <u>पवित्रा</u> गङ्गानदी हिमालयात् प्रवहति ।

३. द्वादशज्योतिर्लिङ्गानां <u>प्रथमस्य</u> सोमनाथमन्दिरस्य पुनः प्रतिष्ठापनं विहितम् ।

४. <u>राजनीतिज्ञः</u> दृढसंकल्पः सरदार्वल्लभभाई पटेल् भारतस्य उपप्रधानमन्त्री अभवत् ।

५. सोमनाथे <u>भक्तिमान्</u> मम पिता मम नाम सोमनाथः इति स्थापितवान् ।

© SCERT not to be republished

आ. अधः दत्तायां पट्टिकायां पत्रम् कः कस्मै लिखति, तत्र सम्बोधनं समाप्तिश्च कथमभवदिति उदाहरणानुसारं पूरयन्तु ।

कः कस्मै	सम्बोधनम्	समाप्तिः
1. पिता पुत्राय	प्रियपुत्र राजेश ! चिरञ्जीव !	त्वदीयः शुभचिन्तकः
2. पुत्रः पित्रे		
3. मित्राय		
4. अग्रजाय / अग्रजायै		
5. अनुजाय / अनुजायै		
6. प्रधानाचार्याय		
7. पत्रिकाकाराय		

© SCERT not to be republished

2. व्याकरणांशाः

अ. अधः दत्तानां समस्तपदानां विग्रहवाक्यानि समासनामानि च लिखन्तु ।

१. ज्योतिर्मयं
२. वसुधावकाशे
३. दक्षशापात्
४. बलूखातीर्थे
५. प्रभासतीर्थे
६. सूर्यमन्दिरं
७. स्वतन्त्रभारते
८. स्वकर्मणा
९. महासभा
१०. दृढनिश्चयाः
११. सौभाग्यचिह्नं
१२. भूमिपूजायां
१३. दर्शनवेलायां
१४. देशभक्तैः

आ. अधः दत्तानां पदानां विसन्धिं कुर्वन्तु ।

१. भोजनादिकं
२. आगतोऽयं
३. दृढनिश्चया वयम्
४. इत्यादिभिः
५. तदनुसारं
६. सोमनाथेति
७. पुराणेतिहासेषु
८. क्षयरोगाद्विमुक्तः
९. तत्रागतः

अ. एतत् गीतम् गायन्तु, विवरणम् अवगच्छन्तु ।

मनसा सततं **स्मरणीयम्**

वचसा सततं **वदनीयम्**

लोकहितं मम **करणीयम्** ॥ लोकहितम् ॥

न भोगभवने **रमणीयम्**

न च सुखशयने **शयनीयम्**

अहर्निशं **जागरणीयम्**

लोकहितं मम **करणीयम्** ॥ लोकहितम् ॥

- स्थूलाक्षरायुतानि पदानि **अनीयर्प्रत्ययान्तपदानि**
- अनीयर् प्रत्ययः कर्मवाच्ये / भाववाच्ये वा भवति ।
- अनीयर्प्रत्ययेन युक्तं पदं विध्यर्थकं बोधयति ।

© SCERT not to be republished

आ. अधः दत्तानि वाक्यानि पठन्तु ।

१. अस्माभिः महात्मा गान्धिमहोदयः **स्मर्तव्यः**।

२. त्वया सततं सत्यं **वक्तव्यम्** ।

३. वृक्षाः सदा **रक्षितव्याः**।

४. पुत्रेण परीक्षा **लेखितव्या** ।

५. राधिकया देवी पूजा **कर्तव्या** ।

६. शारदया भोजनं **कर्तव्यम्** ।

७. अस्माभिः पुराणानि **पठितव्यानि** ।

- उपरि स्थूलाक्षराणि पदानि **तव्यत् प्रत्ययान्तानि**
- तव्यत् प्रत्ययः अपि कर्मवाच्ये भाववाच्ये वा प्रयोक्तव्यः।
- अनीयर् प्रत्ययवत् विध्यर्थके एव तव्यत् प्रत्ययः क्रियते ।

इ. अधः दत्तस्य उदाहरणानुसारं तव्यत् / अनीयर् प्रत्ययान्ताभ्यां वाक्यानि रचयन्तु ।

उदा - श्रीनाथेन पाकः (पच् - (तव्यत् / अनीयर्)

१. श्रीनाथेन पाकः पचितव्यः । (तव्यत्)

२. श्रीनाथेन पाकः पचनीयः । (अनीयर्)

१. माधुर्या औषधं	(स्वी.कृ.+तव्यत्/अनीयर्)
२. मात्रा माला	(रच्+तव्यत्/अनीयर्)
३. कर्षकेण क्षेत्रं	(कर्ष् + तव्यत्/अनीयर्)
४. सदा सुवचनानि	(श्रु+तव्यत्/अनीयर्)
५. सर्वैः ज्ञानं	(प्र+आप्+तव्यत्/अनीयर्)
६. आपणे पुस्तकं	(क्री + तव्यत्/अनीयर्)
७. विनोदात्मकचित्राणि	(दृश+तव्यत्/अनीयर्)
८. मया शाटिका	(धृ+तव्यत्/अनीयर्)
९. मात्रा शिशुः	(पाल्+तव्यत्/अनीयर्)

© SCERT not to be republished

परियोजनाकार्यम्

भवता दृष्टस्य चारित्रिकक्षेत्रस्य वैशिष्ट्यम् सङ्गृह्य भित्तिपत्रे लिखन्तु ।

अन्नदानं परं दानं विद्यादानमतः परम्